

Einzelne Aspekte des Verfahrens bei wirtschaftsgerichtlichen Gutachten

Dr. Swetlana Viktorivna Jevdokimenko

Dr. iur.,

Gerichtsgutachterin auf dem Gebiet der wirtschaftlichen Begutachtung,

Stellvertreterin des Direktors des staatlichen Unternehmens

«Charkiver wissenschaftliches Forschungs- und Projektinstitut für Bodenbau»

Charkiv

Ukraine

In dieser Arbeit wird eine Reihe von Aspekten des Verfahrens bei wirtschaftsgerichtlichen Gutachten unter den Bedingungen des modernen Wirtschaftslebens beleuchtet. Zunächst wird darauf hingewiesen, daß die Anordnung der Begutachtung eine Verfahrenshandlung ist, die folgende Schritte umfaßt: die Feststellung des Grundes für die Begutachtung, die Formulierung der Fragen für die Begutachtung, die Beschlußfassung über die Anordnung der Begutachtung, die Aushändigung dieses Beschlusses an den Beschuldigten und die Erläuterung des Beschlusses. In diesem Zusammenhang ist zu betonen, daß die Durchführung der wirtschaftsgerichtlichen Begutachtung nach dem Gesetz ein gerichtliches Dokument voraussetzt, in welchem die Begutachtung angeordnet wird und die wesentlichen Anforderungen an das Gutachten genannt werden. Ferner wird in diesem Beitrag die Organisation des Begutachtungsverfahrens dargelegt, an welchem die Leitung der Abteilung für Gerichtsgutachten unmittelbar beteiligt ist. Über die Tätigkeit dieser Abteilung werden ebenfalls Ausführungen gemacht. Abschließend werden die Anforderungen an die Erstellung solcher Gutachten dargestellt, die sich in diese Schritte und Themen gliedern lassen: Vorbereitung, Klärung der organisatorischen und methodischen Herangehensweise, die Untersuchung im Einzelnen, Zusammenfassung, Bewertungen und Empfehlungen.

Окремі аспекти проведення судово-економічної експертизи

Євдокіменко Світлана Вікторівна

кандидат юридичних наук,

судовий експерт з економічних досліджень,

заступник директора ДП «Харківський науково-дослідний

та проектний інститут землеустрою»

Харків

Україна

Судово-економічна експертиза сьогодні дозволяє здобути безперечні докази економічних злочинів, не зважаючи на те, що кваліфікація порушників цього напрямку досить стрімко зростає. Учасникам судового провадження необхідно зважати на те, що при розслідуванні кримінальних правопорушень про розкрадання майна підприємств різних форм власності або громадських організацій необхідність у призначенні судово-економічної експертизи виникає у ряді випадків, а саме:

– результати (висновки) ревізії суперечать матеріалам кримінального провадження і усунення цих протиріч потребує висновку експерта;

– є протиріччя у висновках первинної і повторної документальної ревізії;

– звинуваченим подано обґрунтоване клопотання про призначення судово-економічної експертизи;

– ревізором були використані сумнівні методи визначення нанесеної матеріальної шкоди;

– експерт ішої спеціальності не може зробити обґрунтований висновок без додаткового дослідження матеріалів

кримінального провадження експертом-економістом.

Судово-економічна експертиза може бути призначена як на стадії досудового слідства, кримінального провадження, так і при розгляді справи у суді в адміністративному, цивільному чи господарському процесах. Призначення судово-економічної експертизи у правоохоронній діяльності є процесуальною дією, яка має забезпечити дотримання прав обвинувачуваного в установленні істини. У статті 242 КПК визначено підстави проведення судово-економічної експертизи, а саме:

– у п. 1. зазначається, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання;

– у п. 2.6 зауважується, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди

довілля, заподіяної кримінальним правопорушенням¹.

Призначається судово-економічна експертиза для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, техніки, ремесла тощо за ухвалою суду або заявою осіб, що беруть участь у справі відповідно до ч.1. ст. 81 КАСУ, ч. 1. ст. 143 ЦПК^{2 3}. Для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних економічних знань, за ухвалою суду згідно зі ст. 41 ГПК призначається судово-економічна експертиза, при цьому учасники судового процесу мають право пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом-економістом. Остаточне коло цих питань встановлюється господарським судом в ухвалі⁴. У процесі здійснення виконавчого провадження державний виконавець має право залучати у встановленому порядку до провадження виконавчих дій експертів,

спеціалістів, а для оцінки майна – суб'єктів оцінної діяльності – суб'єктів господарювання (ст. 11 ЗУ «Про виконавче провадження»)⁵.

Призначення експертизи є процесуальною дією, яка включає визначення підстав для проведення експертизи, формулювання питань експерту, складання постанови про призначення експертизи, ознайомлення з даною постановою обвинуваченого та роз'яснення його прав. Призначення експертизи також пов'язано з вирішенням ряду організаційних питань, а саме: вибір місця та часу проведення експертизи, визначення матеріалів, з якими слід ознайомити експерта тощо. Серйозним питанням є вибір учасниками судового провадження моменту призначення експертизи, оскільки передчасне призначення її чи із запізненням викликає негативні наслідки⁶.

Законодавчо визначено порядок залучення судового експерта. Так, кримінальний процесуальний кодекс визначає порядок залучення експерта у ст.ст. 243, 244 КПК. Сторона обвинувачення залучає експерта-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.

² Цивільний процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.

³ Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р. № 2747-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-37. – Ст. 446.

⁴ Господарський процесуальний кодекс України. від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

⁵ Про виконавче провадження. Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

⁶ Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О.В. Кожушко. – Х. : Вид ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 432 с.

економіста за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого (п.1. ст. 243 КПК). Сторона захисту має право самостійно залучати експертів-економістів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової (п.2. ст. 243 КПК). Експерт-економіст може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторін захисту (п.3. ст. 243 КПК)⁷. У разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта-економіста особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (ст. 244 КПК)⁸. Підставою для проведення судово-економічних експертиз є передбачений законом процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), яким може бути постанова слідчого (судді) або ухвала суду. У постанові (ухвалі) про призначення експертизи вказується така інформація:

– у вступній частині вказуються дата і місце складання постанови, посада,

звання, прізвище, ім'я, по батькові й установа, в якій працює особа, що підписала постанову, найменування та номер кримінального провадження, в якому призначається експертиза;

– в основній частині постанови відображається суть справи та обставини, у зв'язку з якими виникла потреба у спеціальних економічних знаннях, а також особливості об'єкта дослідження, які можуть мати значення для надання висновку. Закінчується ця частина формулюванням підстав для призначення експертизи з посиланням на ст. 89 та 244 КПК;

– у резолютивній частині постанови міститься виклад рішення про призначення судово-економічної експертизи, вказується вид судово-економічної експертизи за процесуальними ознаками (первинна, повторна, додаткова, комісійна тощо); формулюються питання, що виносяться на розгляд експерта, призначається експерт або визначається судово-експертна установа, працівникам якої доручено провадження судово-економічної експертизи; наводиться перелік матеріалів, які надаються у розпорядження експерта⁹.

---

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.

---

⁹ Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. – Х. : Вид ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 432 с.

Слід звернути увагу на те, що оскільки законодавчо визнано, що експертом може бути лише фізична особа, то у постанові не може бути вказано, що експертиза доручається певній установі або службі.

Як будь-який дослідний процес, проведення судово-економічної експертизи включає такі стадії: підготовчу; організаційно-методичну; дослідну; узагальнення, оцінки і реалізації результатів експертизи¹⁰.

На *підготовчій стадії* із урахуванням характеру завдань, поставлених правоохоронними органами або судом, здійснюється призначення експерта-економіста; складання завдання на проведення судово-економічної експертизи керівником спеціалізованої експертної установи або самостійно експертом, якщо ця особа не працює у спеціалізованій експертній установі; вивчення призначеним експертом-економістом змісту завдання та постанови (або ухвали суду) на проведення експертизи; підбір законодавчої бази, стандартів та інших нормативних

документів з питань, які мають бути досліджені¹¹.

Організаційно-методична стадія об'єднує вивчення змісту і повноти наданих на експертне дослідження матеріалів судового провадження; опрацювання методик проведення судово-економічної експертизи; складання календарного плану проведення експертного дослідження і роботи над наданими матеріалами.

Норми права дають експерту можливість вивчати матеріали судового провадження, які стосуються предмета експертизи. За недостатності наданих слідчим або судом матеріалів експерт має право подавати клопотання про надання йому додаткових документів, необхідних для надання висновку. Необхідно пам'ятати, що за законом збір і надання матеріалів для експертизи покладено на особу, яка призначила експертизу, а проведення їх дослідження належить до компетенції експерта¹².

При недостатності матеріалів для проведення судової експертизи експерт-економіст не має права звертатися за ними до підприємств, організацій, окремих

---

¹⁰ Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. – Х. : Вид ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 432 с.; Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.; Гуцаленко Л. В. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб./ Л. В. Гуцаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 351 с.

---

¹¹ Гуцаленко Л. В. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб./ Л. В. Гуцаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 351 с.

¹² Гуцаленко Л. В. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб./ Л. В. Гуцаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 351 с.

громадян, тобто брати на себе функції збору доказів. У таких випадках він звертається до особи або органу, що призначили експертизу, про надання йому необхідних додаткових матеріалів. У разі відхилення клопотання експерт зобов'язаний повідомити особу або орган, що призначили експертизу, у письмовій формі про неможливість її проведення¹³.

При визначенні методики проведення конкретної експертизи експерт-економіст вивчає можливість використання зареєстрованих методик, які визначені Порядком атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз¹⁴. Методики розробляються державними спеціалізованими експертними установами, визначеними статтею 7 Закону України «Про судову експертизу»¹⁵. За потреби до розробки

методик залучаються провідні фахівці з певних галузей знань за їх згодою. Методика проведення судової експертизи включається до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції. До повноважень Координаційної ради належить розроблення рекомендацій з питання методичного забезпечення державних спеціалізованих установ, які проводять судово-експертну діяльність, а також органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування і суду в організації судово-експертних досліджень¹⁶. Інформація, яка міститься у Реєстрі, є відкритою для запитів правоохоронних органів, судів та заінтересованих юридичних і фізичних осіб.

До організаційно-методичної стадії судової експертизи входить етап складання календарного плану проведення експертного дослідження. Планування процесу проведення судово-економічної експертизи направлено на організацію

---

¹³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.; Цивільний процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.; Господарський процесуальний кодекс України. від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.; Кодекс України про адміністративні правопорушення, від 07.12.1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української ССР. – 1984. – Дод. до № 37. – Ст. 1122.

¹⁴ Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 595 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 49. – Ст. 1585.

¹⁵ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

---

¹⁶ Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 595 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 49. – Ст. 1585.; Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України. Постанова Кабінету міністрів України від 16.11.1994 року № 778. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/778-94-p>.

ефективної роботи експертів і здійснюється безпосередньо в тій установі, якій доручено проведення експертизи. У процесі планування керівник групи експертів-економістів складає план-графік проведення експертизи із урахуванням тих строків, в які вона має бути виконана. Кожний експерт із такої групи за дорученням керівника розподіляє доручену йому роботу на складові елементи і визначає час для їх виконання. Законодавчо визначених точних норм часу на проведення судово-економічної експертизи немає, тому тривалість робіт визначають на основі практичного досвіду експертів.¹⁷ Таким чином, планування ефективної роботи при проведенні судово-економічної експертизи передбачає розподіл обов'язків між експертами-економістами з урахуванням їхньої кваліфікації та досвіду для досягнення найкращих результатів у вирішенні винесених на експертне дослідження питань. Як свідчить практика, для вирішення складних питань судово-економічної експертизи доцільно призначати комісійні та комплексні експертизи.

У кримінальному провадженні процесуальні строки проведення судових експертиз відповідно до ст. 115 КПК обчислюються годинами, днями та місяцями і можуть визначатись вказівкою на подію. Відповідно до Інструкції¹⁸ строк проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу). У разі значного завантаження експерта та знаходження в нього на виконанні одночасно понад десяти експертиз, у тому числі комісійних та комплексних, визначені терміни можуть бути переглянуті або встановлені додатково з урахуванням необхідного реального часу на їх виконання.

Попереднє вивчення матеріалів при проведенні простих та середньої складності досліджень не повинно перевищувати відповідно п'яти та десяти робочих днів; при складних та особливо складних дослідженнях – відповідно п'ятнадцяти та двадцяти робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні

---

¹⁷ Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

---

¹⁸ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 року № 52/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.

запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у статті 7 Закону України «Про судову експертизу».

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку)¹⁹. Якщо експертиза не може бути виконана у зазначені строки, більший строк встановлюється за домовленістю з органом, який призначив експертизу, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Але попереднє вивчення не повинно перевищувати п'яти днів, при складних та найскладніших дослідженнях – відповідно десяти та п'ятнадцяти днів.

В організації процесу судово-економічної експертизи безпосередню участь беруть керівник експертної установи або його заступник. Їхня діяльність пов'язана із такими аспектами:

– отримання адресованих установі матеріалів для проведення експертизи,

перевіряє їх відповідність вимогам Закону і письмово дає доручення на проведення експертизи одному або кільком працівникам. Це доручення оформляється як завдання;

– устанавлення строків проведення експертизи із розрахунком часу, необхідного для проведення судово-економічної експертизи, який визначається за відповідною формою;

– ознайомлення з ходом і результатами досліджень, які проводяться експертами-економістами, із наданням їм необхідної допомоги наукового і методичного характеру та здійснення контролю за якістю і строками виконання експертних досліджень;

– після закінчення експертизи перевірка повноти дослідження і обґрунтованості висновків експерта-економіста, дотримання ним методичних рекомендацій, правильності оформлення висновку;

– направлення разом з висновком експерта-економіста всіх матеріалів до органу, який призначив експертизу.

Якщо експертиза проводиться в експертній установі, слідчий направляє свою постанову і матеріали, що підлягають дослідженню, керівнику цієї установи для виконання. Керівник експертної установи, одержавши постанову слідчого про експертизу,

---

¹⁹ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 року № 52/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.

зобов'язаний доручити її проведення одному чи кільком експертам. Окрім того, керівник експертної установи перевіряє відповідність завдання вимогам Закону й оформляє проведення експертизи у вигляді завдання. На підставі доручення слідчого керівник експертної установи роз'яснює експертам їхні права й обов'язки, попереджує їх про відповідальність за відмову від надання висновку і за надання свідомо неправдивого висновку. У разі здійснення експертизи позаштатним експертом-економістом експертна установа в особі керівника чи його заступника складає довідку про виконання експертизи і витрачений на це час. Коли проведення експертизи здійснюється поза експертною установою слідчий підбирає особу необхідної кваліфікації, як правило, звертаючись у державні установи необхідного профілю та, вивчаючи реєстр експертів²⁰.

Слідчий вручає експерту постанову про призначення експертизи, роз'яснює йому права й обов'язки, передбачені ст. 69 КПК, і попереджає його про відповідальність за відмову від надання висновку або за надання свідомо

неправдивого висновку. Про виконання цих дій слідчий робить запис у постанові про призначення експертизи, що засвідчується підписом експерта. За відсутності клопотань експерту надаються необхідні матеріали справи, і він приступає до дослідження.

Дослідна стадія судово-економічної експертизи пов'язана із виконанням експертом-економістом конкретних процедур, передбачених методикою дослідження, використання електронно-обчислювальної техніки для отримання інформації при вирішенні питань, поставлених на розв'язання даної експертизи. Застосування методів, способів і засобів проведення експертних досліджень допускається, якщо вони не суперечать вимогам нормативно-правових актів України; науково обґрунтовані; забезпечують ефективне проведення експертних досліджень; являються безпечними при використанні.

Повнота експертного дослідження та об'єктивність висновку забезпечується застосуванням у процесі судово-економічної експертизи наукових методів дослідження та неупередженістю експерта. При цьому експертом-економістом вживаються вичерпні заходи для проведення всебічного, повного та об'єктивного дослідження. Наукові методи дослідження викладаються експертом

---

²⁰ Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.- метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

детально, що надає слідчому можливість правильно оцінити матеріали, хід і результати дослідження та його доказову силу.

Перелік матеріалів, які направляються експерту-економісту, залежать від питань, які ставлять перед ним учасники судового провадження. Чинне законодавство чітко розмежує процес збору матеріалів за судовим провадженням на основі використання спеціальних економічних знань та процес доведення, який заснований на виявленні нових фактичних даних за допомогою знань експерта-економіста. Тому існує перелік дій, які забороняються виконувати експерту-економісту:

- проводити експертизу без письмової вказівки керівника експертної установи (її структурного підрозділу), за винятком експертиз, доручених йому безпосередньо після слідчого огляду, в якому він брав участь, як спеціаліст, а також експертиз, які проводяться під час судового розгляду;

- самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені у наданих матеріалах неоднозначно. Якщо матеріали, отримані експертом-економістом від слідчого, суперечливі, експерт повинен давати відповідь на

поставлені запитання, враховуючи зміст кожного документа, тобто давати декілька варіантів відповіді;

- проводити ревізії, брати участь у інвентаризації, а також самостійно отримувати будь-які відомості від обвинувачених та інших учасників процесу за даною справою;

- проводити експертизу за матеріалами господарської діяльності підприємств та організацій, в яких він працює або працював раніше;

- кваліфікувати правопорушення, вирішувати питання, які виходять за межі компетенції експерта-економіста та вирішення яких входить до повноважень слідства чи суду;

- розголошувати без дозволу прокурора, слідчого та особи, яка проводить дізнання, дані попереднього слідства;

- вступати в контакти, не передбачені порядком проведення експертизи, з будь-якими особами, якщо такі особи прямо чи побічно стосуються експертизи;

- зберігати матеріали кримінального, цивільного або господарського судового провадження, а також речові докази та документи, що є об'єктами експертизи, поза службовим приміщенням.

Разом із тим, хоча експерт не має право самостійно збирати матеріали, необхідні для проведення судово-економічної експертизи, він може брати участь у слідчих діях (проведення обшуку, виїмки документів, допитах тощо), метою яких є отримання нових або уточнення даних, які вже має слідство. Однак всі ці дії повинні бути зафіксовані у протоколах слідчих дій²¹.

Основна діяльність експерта-економіста пов'язана із дослідженням документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності, які згідно законодавства України передбачені як джерела доказів правопорушення, що знаходяться у провадженні. Коли документ є знаряддям злочину (наприклад, підроблене доручення або накладна, за якими отримані і привласнені товарно-матеріальні цінності), чи зберіг на собі сліди злочину (інвентарний опис і порівнювальна відомість, які встановлюють нестачу цінностей), то згідно ст. 84 КПК являє собою речовий

доказ.²² Визнання слідчим документа речовим доказом оформлюється відповідною постановою, що відображається у протоколі його огляду. У подальшому цей документ може бути залучений до справи або залишений на зберігання в тій чи іншій організації, а у матеріалах розслідування залишається протокол огляду документа і розписка особи, що прийняла документ на зберігання.

Важливим джерелом інформації для правильної оцінки наданих даних при проведенні судово-економічної експертизи являються нормативно-правові акти України. Нормативно-правові акти бухгалтерського та податкового обліку в Україні зазнають частих змін і доповнень, експерт-економіст повинен чітко визначити до якого періоду дії нормативного документа відноситься досліджувальна подія. Для цього експерт-економіст повинен мати доступ до повної бази даних правових актів України, які діяли на її території і в окремих регіонах протягом різних періодів часу.

Експерт-економіст може досліджувати тільки ті документи, які вже знаходяться у матеріалах судового провадження і надані йому слідчим, судом

---

²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.; Цивільний процесуальний Кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492.; Господарський процесуальний кодекс України. від 06.11.1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

---

²² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-13. – Ст. 88.

або іншим учасником судового провадження. Коли в основу експертного дослідження покладена тільки ксерокопія документа, то експерт-економіст повинен відмітити це у своєму висновку.

Все більш широке впровадження в обліковий процес знаходять комп'ютерні технології. Для оцінки і вивчення інформації, яка зберігається у комп'ютері та на магнітних носіях, можуть використовуватись дані іншого виду експертизи – комп'ютерно-технічної. Оскільки результати комп'ютерно-технічної експертизи, особливо програмного забезпечення, прямо залежать від збереження інформації на внутрішніх і зовнішніх носіях, необхідно при вилученні об'єктів і підготовці їх для експертизи дотримуватись ряду правил, які виключають навмисне псування чи знищення даних, що зберігаються в комп'ютерах.

Відповідно до вимог процесуального законодавства слідчий вправі бути присутнім під час проведення експертизи, однак він не є її учасником або співвиконавцем. Своєю присутністю слідчий забезпечує повноту використання експертом матеріалів справи, має змогу оперативно збирати додаткові дані та здійснювати слідчі дії, необхідність у яких виникає в процесі експертного дослідження. У свою чергу, дуже

корисним для прискорення експертного дослідження й установлення істини є присутність експерта під час пред'явлення матеріалів експертизи обвинувачуваному.

При призначенні та проведенні експертизи закон також наділяє обвинувачуваного широкими правами, які забезпечують йому можливість захисту своїх законних інтересів. Слід зазначити, що обвинувачуваний відповідно до норм КПК України має право бути присутнім, з дозволу слідчого, під час проведення експертизи. Слідчий повинен роз'яснити обвинувачуваному його права під час ознайомлення його з постановою про призначення експертизи. Обвинувачений має право заперечувати проти проведення експертизи в певній установі. Підставою такого заперечення можуть бути обставини, що свідчать, наприклад, про особисту зацікавленість посадових осіб цієї установи в наслідках розгляду справи²³.

Керівник експертної установи зобов'язаний контролювати якість і терміни проведення експертизи. Після завершення експертизи керівник експертної установи перевіряє обґрунтованість висновків, повноту

---

²³ Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Г. Г. Мумінова-Савіна. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

дослідження, правильність оформлення висновку і направляє матеріали в орган, що призначив експертизу.

Висновки

Таким чином, підставою для проведення судово-економічних експертиз є передбачений законом процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), яким може бути постанова слідчого (судді) або ухвала суду. Як будь-який дослідний процес, проведення судово-економічної експертизи включає такі стадії: підготовчу; організаційно-методичну; дослідну; узагальнення, оцінки і реалізації результатів експертизи. На підготовчій стадії із урахуванням характеру завдань, поставлених правоохоронними органами або судом, здійснюється призначення експерта-економіста, складається план проведення експертизи та підбору нормативних матеріалів та стандартів.

Організаційно-методична стадія об'єднує вивчення змісту і повноти наданих на експертне дослідження матеріалів судового провадження; опрацювання методик проведення судово-економічної експертизи; складання календарного плану проведення експертного дослідження і роботи над

наданими матеріалами. Дослідна стадія судово-економічної експертизи пов'язана із виконанням експертом-економістом конкретних процедур, передбачених методикою дослідження, використання електронно обчислювальної техніки для отримання інформації при вирішенні питань, поставлених на розв'язання даної експертизи.

Стадію узагальнення, оцінки і реалізації результатів судово-економічної експертизи можна поділити на такі етапи, а саме: узагальнення результатів, отриманих експертом-економістом, складання висновку експертизи та розробка пропозицій із профілактики виявлених недоліків; передача висновку експертизи органу, який її призначив.